

ԲԱԶՄԱՎԵՊ

ՀԱՆԴԻՍԱՌԱՆ

ԲԱՆԱՄԻՐԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԳԻՏԱԿԱՆ - ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ՑՈՒԼԻՍ - ԴԵԿԱՏԵՄԲԵՐ ԹԻՒ 7-12

ԳԵՐԵՑՏԻԿ Ս. Դ. Զ. Ա. Բ.

ՀԱՏ. Ճ. Ա. Յ. Ա. Յ. Ա. Յ.

ՎԱՀԱՐԱՎԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԽՆԴԻՐ

ՊԱՏԱՍԽԱՆՈՒԹԵԱՆ ԽՆԴԻՐ

**ԵՐ. ՏԵՐ ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԿԱՅԻ “ԿԱՐԾԵՑԵԱԼ, ՄԱՐՄՆՈՅ ՄԱՍԻՆ
ԵՐ. ՏԵՐ ԿՈՄԻՏԱՍ ՎԿԱՅԻ «ԲԱԶՄԱՎԵՊ» 1943, ԹԻՒ 1-6, Էջ 8)**

(Եար. տես «Բազմավեպ» 1943, թիւ 1-6, էջ 8)

Հ. - ՆԱՀԱՏԱԿԻ ՆՇԱՐՆԵՐՈՒ ՁԱՅՆԸ
**Տէր կոմիտասի կենացիրներէն առա-
ջնու Հ. Մատթէսս Եւղոկիացի կը դրէ,
թէ «ի սրբազն զգեստուց նորա փիլոնն
եւ այլ մասն ի չուխայ հանդերձից կո-
տորոց բերեալ եղեն առ մեզ ի ՄԵՐԱՅ-
ՆՈՅ. եւ կան պատուով պահեալք ընդ
երկուց նոյն երանելոյն ձեռամբ դրով
դրոց մինն է զիլք աղօթից
դրեալ գրոց: Յորոց մինն է զիլք աղօթից
սրբոյն գրիգորի Նարեկայ վանից վանա-
կանի, եւ միւսն է սրբոյն Ներսեսի Լամ-
կանի, կը միւսն է սրբոյն Տարոնի»⁽⁵¹⁾: Ինչ որ
բրոնացւոյ եղուին Տարոնի»⁽⁵¹⁾: Ինչ որ
կը յիշատակէ, լսելով թէ «Հ. Եղիա...
կը յիշատակէ, լսելով թէ «Հ. Եղիա...
ըստ մը մասունքներ եւս ժողվելով տա-
շատ ի վանս»⁽⁵²⁾: Իր այս տեղեկութիւնն
հաւաքարէր է «Քաղելով վենետիկյ Միլ-
թարեան վեր. Հարց ձեռագիր դրութիւն-
թարէն», կը համարիմ որ Պա-
րերէն», կը նաև կը համարիմ որ Պա-**

⁽⁵¹⁾ Վկայար. Տն. Կոմիտասայ, էջ 42. տես
եւ իր ժամանակագրութ, էջ 119:

⁽⁵²⁾ էջ 84:

գործունեութեամբ է որ Միաբանութեան տնտեսական վիճակը կը
բարտելի, Վանիքին ներքին կեանիքը, վանատունները եւ վարժարան-
ները նոր ոյժ եւ ուղղութիւն կը ստանան: Ոչ միայն իբր տնտեսագլւտ
եւ վարչական կարողութիւն սիրուած ու գիտատուած դէմք մէկ ան,
այլ նաև ուսումնական մարզին մէջ ալ՝ օժտուած գիտակից ըմբռ-
նողութեամբ մեր ազգային բանակարգական մասնանիւղին մէջ: Այդ
ուղղութեամբ կատարած է եւս աշխատութիւններ իր կեանիքի սկզբնա-
կան շրջանին՝ իբր աշխատակից «Հանդէս ամսօրեայ»ի: Հայացուցած
է օր. Մարկուարտի «Հայ Բագրատունեաց ձիւղագրութիւն»ը (1913),
«Վրական Բագրատունեաց ծագումը» (1913), «Հարաւային Հայա-
տան»ը (1914), ինչպէս եւ Վ. Շուրի «Ներոն Կայսեր արեւելեան քաղա-
քանառութիւն»ը (1930) եւ ուրիշ գործեր:

Իր նախորդին մահուրնէ վեց ամիս վերջ ան, որ արդէն ուշագրաւ
ու սիրուած դէմք մըն էր, կը կոչուէր Միաբանութեան Ընդի. Ղեկա-
վարութիւնը ստանձնելու 1931, Յուլիս 9-ի ընդհանուր ժողովին մէջ:
Իր ընտրութեան առաջին օրէն արդէն՝ ըլլալով առարկայ համակրանքի
իր միաբաններուն կողմէն, ցոյց կու տար թէ կը կրէր իր մէջ լուսաւոր
խմացականութիւն մը, վարչական մեծ խոհականութիւն, ազնիւ սիրու
եւ հոգեկան արժանիք ու բարձրութիւն: Եւ ստուգիւ փութով արդա-
րացուց Միաբանութեան իր վրայ դրած յոյսերը: Առաքելական ու
դաստիարակական գործունեութիւնը խսկրյն մեծ զարկ մ'առաւ իր
օրով, բացուեցան Պէյրութի եւ Գահիրէի երկու ազգային վարժարան-
ները, իսկ Փլովտիւնը ստացաւ նոր փայլ մը եւ դարձաւ աւելի ար-
դիւնարեր. ուսումնական վիճակն եւս ստացաւ բարտելումներ իր
հայրական խրախոյսվը եւ առաջնորդութեամբը: Բարեկարգական
այս շարժումը կը տարածուէր Միաբանութեան կեանիքն զանազան
մասերուն եւ ամենուրեք կը զգացուէր իր լուսամիտ առաջնորդութեան
ձեռքը, որ ամէն ինչ կը բարձրացնէր եւ կ'ուղղէր դէպի. իրենց հարա-
զատ վախճանը:

Այժմ, որ բարձրացած է արքեպիսկոպոսական աստիճանի ու
հրատիրած իր վրայ նաև օտար ու ազգային իշխանութիւններու յար-
դայն յաջողութիւններու դռները, որպէս զի կարենայ իր սիրական Միա-
բանութիւնը պատերազմի այս աղետալի ապրումներու ընդմէջէն հա-
նել անվտանգ դէպի ցանկալի ու երշանիկ նաւահանգիստը. եւ այնու-
իրագործելու համար մեծագոյն փայլով եւ արդիւնքներով մեր երիշն.
Հիմնադրէն աւանդուած նուիրական ու ազգօգուտ ծրագիրները:

ԽՄԲԱԳՐ. «ԲԱԶՄԱՎԵՊ»

Արդ՝ նոյն իսկ յիշեալ պարագաները
նկատի առնելով կարելի է ըսել, որ այդ
ժամանակի Միխիթարեան Հարք ապահո-
վապէս իմացած պէտք է ըլլան մարմնոյ
փոխաղութիւնը նաեւ Երանելոյն ընտա-
նիքէն՝ որոնց մէջ կ'ապրէր աւանդութիւ-
նը, քանի որ ուղղակի յարաբէրութիւն-
ներ ալ կային մէջերնին Տէր Կոմիտասի
մարտիրոսանալէն վերջ, «ի ձեռաց ըն-
տանեաց» զնելով կամ ստանալով նաեւ
մասունքներ։ Հակառակ պարագային պի-
տի չկասէին անոնք գէթ մասնիկ մալ
սուրբ Նշանաբէն կորզել, եթէ լիով
համոզած չըլլային անոնց հեռու փոխա-
ղութեան :

Միաբանութեանս ունեցած Երանելոյն
մասունքներէն այս մէկ քանին թուարկած
ատենս՝ միտքս կու դան նաեւ Գերպ.
Նազլեանի խօսքերը ի պատասխան ինձի՝
որ ըսած էի, թէ Վկային «Երանացուց-
ման հանդէսին ոչ ոք խրախոյս ունեցաւ
կարծեցեալ նշանայապետ, ինչպէս ըն-
կալեալ գեղեցիկ սովորութիւն մ'է Կա-
թողիկէ եկեղեցոյ մէջ»⁽⁵³⁾: Գերպ.ը այդ
խօսքերուս ուղած է հետեւեալ կերպով պա-
տասխանել. «Հ. Ղեւոնդ Տայեան չի պի-
տի ուղէ անցուց անորոշ եւ անստոյգ
նկատել Ս. Ղաղարի վանքին մէջ գտնուող
մասունքներ Եր. Նահատակին, լոկ այն
պատճառաւ՝ որ Երանացուցման տօնին
ոչ ոք խրախոյս ունեցաւ անոնցմէ մա-
նիկ մ'ալ թնաժյելու» (104):

Զեմ զիտեր թէ ի՞նչ աստիճանի աղ-
նըութիւն եւ զովելի արթնամտութիւն
պիտի համարուէր այդ, երբ արդէն զի-
տէինք որ Քերայի մեր նախկին Հայ Կա-
թողիկէ Պատրիարքարանի Դիւնատունը
«մեծ խնամքով կը պահէ Տեառն Կոմիտա-
սայ Վկային արիւնաթաթալի զգեստի մէկ
կտորը»⁽⁵⁴⁾: Գիտէինք զարձեալ, որ եթէ
ուրիշ զանազան տեղեր ալ կը պահուէին
անոր ձեռագիրներն ու զգեստներէն մա-
սեր՝ աւելի եւս կը զտնուէր Քահանայա-
պետական Լեւոնեան Վարժարանին մէջ ի
Հռովմ: Եւ իրօք՝ հաճոյքով ու զոհունա-
կութեամբ տեսնուեցաւ Երանացուցումէն

(⁵³) *RQd.* 1930, 52 242;

soñ. 59 90

(55) *Uqqutut*. *Umañ* β. 1889.

թ. — ԿԱՄԱՅԻԿԱՆ ՄԵԽԱՎԵՐ

1. Արհի Գերապ. Նազկեան իբրեւ և նպաստաւոր վկայութիւն մառած իր քեզին՝ կը յիշատակէր Օրմանեան Սրբազնի խօսքերն ալ, ուղելով ներկայացնել զանոնք իբրեւ անոր մաքուր համոգումը Վկային մարմնոյն փոխադրութեան դէմ ահատա-սիկ մէջ բերուած այդ տողերը. «Կը նկատենք մարմինը անդլուխ թաղուած ըլլալու պարագան, որ կանոնական թերութիւն մը եղած կ'ըլլար: Իսկ զլուխն ու մարմինը Գաղղիական գեսպանին ձեռքով Գաղղիայդուած ըլլալը (Զամիչ. Գ. 755) հաստատուն վկայութիւն մը չունի, եւ Գաղղիոյ մէջ բնաւ տեղ մը պահուած չի ցուցուիր: Կոմիտասի գերեզմանը եղած է Պալլավի Հայ գերեզմանատան մէջ, պատուոյ, Կիլիկիոյ Թորոս կաթողիկոսի շիրմին մօտ, եւ յարդանօք կը պահուի մինչեւ ցայսօր, եւ երբեք խախտուած չէ՝ ոսկրներու ներկայութիւնը ստուգելու համար(55)».

օրդէ կը Հարցնեմ. ինչու Գերպ. Նազ-
լեան անկէ քիչ մը վերի տողերէն չէ՛ հա-
ճած մէջբերումն ընել: Վասն զի կ'ենթա-
դրուէ՞ր Համեւանք:

ԱՀԱ ԹԷ ՕՐՄԱՆԵԱՆ այդ ԽՈՍՔԵՐԸՆ ան-
միջապէս առաջ ի՞նչ ԽՈՍՔԵՐ ունի Տէր
Կոմիտասի Նկատմամբ. «Իւր Վերջին օ-
րերը շարադրած ողբին մէջ ալ ազգին
ողբալի վիճակը կ'աւալէ, բայց ոչ Հռոմի
եւ ոչ Կաթողիկոսութեան յիշատակութիւն
կ'ընէ, այլ Լուսաւորչի աշխատանաց եւ

Յուլիս - Դեկտեմբեր

Առաջարկությունը պահպանի միայն՝ կակնարկէ,
որ ամէն անկեղծ հայողաւանին դործա-
ծած բացատրութիւնն է: Նահատակ քա-
հանային թաղումը կատարած կըսուին
յոյն քահանաներ (Զամ. Գ. 755), սակայն
հայոց բաժնին մէջ թաղուած ըլլալը կը
ստէ ենթաղըսութիւնը, զի առանց Հայոց
Պատրիարքին հաւանութեան չէր կրնար հօն
թաղուիլ»: (Տես Հիմա շարունակութիւնը
ու առաջարկութիւնը՝ «Դունակ»)

անմիջապէս այս գլխուն սկզբու «օր»
պէս կը նկատենք մարմինը»...⁽⁵⁶⁾:

այդ խօսքերը սպասուածին չափ և է և
չեն, այլ գիտումնաւոր են անոնք. ո՛
մէկ ճշմարտութիւն սպասելու էր այդ վե
հաւաքառական թիւն առաջ գույն է առաջ գույն

կայութենս լ Յ տան մէջ մնացած ըլլալու է մարմինը
Բնդհակառակն Օրմանեան կ'ուղէ տեսնէ
ու փաստել անով՝ Հառվմէական կաթողիկէ
հաստիք ահնդ փարած այլ Վկայէ

Հաւատքը պետք է մէջ՝ արդի գաղափարականով թունդ լուսաբան մէջ՝ առաջարկած մը. հետեւաբար հարկ կատարելու համար առաջարկան մէջ՝ արտայայտուել, ու մի գուղղէ նպաստելու մարմենը ի Գայականութեան

զիս փոխադրուած ըլլալու աւանդութեան
Տէր Կոմիտասին մէջ քարոզուի կաքողի
հաւաստիմ փարող ու դաւանող մը: Ա
ռութեամբ է զարձեալ,

Ճիշտ այդ մտածութեան համար թաղուա
Օրմանեան հերքել կ'ուզէ նաեւ թաղուա
արարողութեան մէջ՝ պատմութեան ս
Յոյն տուած դերը, (Հայերուն տալ
նաեւ չեշտելը՝ թէ չայ

զայն), ինչպէս ու մասնաւութիւնը բաժնին մէջ վկային թաղումիւն հայ տրիարքին հաւասութեամբ պէտք է եղաւ լուսակ: Աչա ասոնք ամէնը կը զանան բառութիւն բնծայի:

նոր գրածներուն պարզաբանվէի
2. Արհի Գերպ. Նազեան կ'արտայաց
ուի նաեւ Հ. Ռիոնտէլի կողմէն յայտնու

մարմնոյն Գաղղրակ և
Գելպ-ը «Հետեւելով իր (այսինքն Ար-
տէլի) գրքին մէջ յայտնած ինչ ինչ Կ
զափարիներուն, կը փորձուինք-կը զե-
թէ նա իր միաբանութեան ու այն

մանակի միաբանակիցներու հաշուոյն կ'ու-
ղէ արժեցնել Տ. Կոմիտասի մարմնոյ փո-
խագուռութեան ենթագուռութիւնը» (142).
թէ յիշեալ Յիսուսեան Հայրը «ապացոյց
մը կը նկատէ իր միաբանակիցներու ձեռ-
քով անոր ի կաթողիկէ հաւասար» (անդ):
Եւ ասկէ ալ առաջ Mr. Daviersի բերած
դիւսանական (թէպէտ կորսուած այսօր)
վկայութիւններու նպատակն ալ մեկնելու
կ'ըսէ. «կը բաւէր որ ան կարենար ու-
շագուռութիւնը գրաւել իր միսիոնարական
գործին վրայ. Հանգանակութիւն ընողնե-
ոու արուեստն է այդ» (121):

Այս հետեւանքը պիտի չզգար անշուշտ
եթէ Հ. Ռիոնտէլի խօսքը փոխանակ հեր
քումի՝ նպաստաւոր ծառայութիւն մը մա
տուցանէր Վկային «կարծեցեալ» կմախ

3. Այս կարգին մէջ կը մտնէ ատամնա
բոյժ Տոքթ. Գալֆայեանի տեղի կազիր

եւս (53), որ ինքսին լուս և ասուլլազ
փաստ մը եղաւ մարմնոյ վորխաղբութեան
քանի որ Վկային կարծուած այդ գանկ
զոյց ակոսներու պակասը ո՛չ թէ պաս
մութեան աւանդած ապտակի հարուած
հետեանք, այլ ուրիշ պատահարի վերս
զրեց, ինչպէս ըստ «ont été probable-
ment tombées à la suite d'un traumatique au
moment de l'exhumation, puisque leurs alve-
oles sont intacts» (անդ)։ ուստի ըսել ուղե-
ան, թէ այդ կմախքը Տէր Կոմիտասի
կընար ըլլալ. որով Պեղման այդ պարագա-
յին մէջ ակուայի այդ պակասը սասկ զո-
գադիալութիւն մը պէտք է նկատել։ Առ
գերպ. Նազիւան վորխաղբութեան զար-
փարին աննպաստ գտնելով Տեղեկագր
այդ մասը եւս՝ կը յայտնէ իր տժդուռ
թիւնը ըսելով. «Ատամնաբոյժը խղճմա-
ցաւ... թէ պակսած հերձատամունքը կ
նային մահուրնէ առաջ ինկած ըլլա-
մանաւանդ որ տեղեակ կ'երեւէր ապտա-
հանիորդ պատմուածքին»(55)։

4. Յիշատակած էի Վկային Երանացո-
ման Դատին վերաբերեալ պաշտօնակ

Հատորէ մը հետեւեալ խօսքերը . «Թէպէտ-
եւ ամենաքը իստոնեայ թագաւորին կ . Պոլ-
սոյ Դեսպանը Մարքիզ Ֆէրիոլ Հրամայեց
տեղէն Հանել Կոմիտասայ սուրբ մարմինը
եւ հոգ տարաւ Ֆրանսա փոխադրութեա-
նը , բայց եւ այնպէս Կոմիտասայ սրբու-
թեան համբաւը Հայոց մէջ չպակսեցաւ .
օրէ օր Ֆրանսայի կաթողիկէից մէջն ալ
տարածուցաւ (58) : Այս մէջբերումը եւս
դարձեալ միեւնոյն պատճառաւ հետեւեալ
պատասխանը կը դանէ Նազիեան Գերագ.է
որ կ'ըսէ . «Այդ փաստաբանը Պատրիար-
քարանի հաշուոյն Խնդրարկուի կողմանէ
վարձուած անհատ մ'է ուրիշ ոեւէ փաս-
տաբանի պէս» , եւ թէ «անոր խօսքը նոյն-
քան արժէք ունի՝ որքան ուրիշ ոեւէ ա-
ռանձնական անհատի , եւ շատ շատ որ-
քան արժէք ունին ի նպաստ ըսածին բե-
րած փաստերը» (108) :

Եւ սակայն այդպիսի ամենակարեւոր
դատի մը համար ուղղակի Պատրիարքա-
րանի կողմանէ ընտրութիւնը այդ փաս-
տաբանին՝ ինքնին ապացոյց մը չչ բա-
րոյական մեծ վստահութեան ու լիուլի
համարումին։ — —

Ուրեմն Տէր Կոմիտասի մարմինը Պա-
լքը իր գերզգմանին մէջն ըլլալու մա-
սին ո՛չ Օրմանեանէ կարելի է հեղինակա-
ւոր փաստ սպասել, ո՛չ Հ. Ռիոնտէլի ու-
նեցած հակառակ տեսութիւններու շարժա-
ռիթը պէտք է անպայման ուրիշ նպատակ-
ներու վերադրել, ո՛չ Տոքթ. Գալֆայեանի
թժ չկական քննութեան արդիւնքը «խըզ-
մըսութեան արդիւնք» համարել, ո՛չ ալ
ակնարկած փաստաբանի գերը ի զուր նուա-
զեցնել իրեն ցոյց տրուած բարոյական
արժէքն:

Ժ. — ՀԱԽՈՍՏԱՆ ԴԵՊՔԵՐՔ
ՕԾԻՆԱԿԱ.Է.Ը

Գերապայծառ Նազլեան խօսք մը եւս
ունի՝ կարծես պատասխանի սպասելու
պէս։ Կ'ըսէր. «Հ. Ռիսնուէլ սակայն կը
դանուի 1922-23ի պեղումին առթիւ գըտ-
նուած կմախքի մը առջեւ, որ կարկառուն
փաստ մ'է ներկայութեան գերեզմանին մէջ
Երանելոյ մարմնոյն» (133)։ Թէ այդ ներ-

(58) Summ. 52 18. 5.f. 23.
(59) «L'Observ.

(⁶⁰) *L'osserv. Romano*: La Pieve di S. Amico e la leggenda dei Santi Amico e Amelio. 941, *b. J.* 10-11.

⁽⁶⁰⁾ Hippol. Delehaye: *Hagiografie et Archéo-*

Հ իրեւ զամանակ՝ ձորձոյ վաղարի՛ք տունէն փախցնելով՝ ձորձոյ վաղարի՛ք ձեռքով, որ 1564 մարտ 10 թուակիրով ընկալագիր մալ տուած է Լէոնարտովին։ Սակայն Առաքելոց եկեղեցիի քանդումին եւ 1700ի արուեստի համաձայն վերամին էւ հոնկէ շարք մը գերեզմանութեան ատեն՝ հոնկէ շարք մը գերեզմանական յուշարձաններ ալ մերձակայ վանքը փոխագուելով խառն ի խուռն կը պետեղուին հոն։

Արդ, վանքի մուտքայ և մը
կայ մարմարեայ պարապ շիրիմ մը, որ
ոչ հին աւանդութեան մը, ինչպէս նաեւ
արդի արձանագրութեան մը համաձայն
(որուն վկայողներ ալ կան) կ'ըսուի որ
զետեղուած է անիկա Միքելանջելոյի վե-
րոյիշեալ թոռան կողմէ: Այս տեղեկու-

logie Romaines. *mb' u Analecta Bollandiana*: Tome XLIV (1926) *u* XLV (1927), § 309-310.

(61) «Il Gazzettino», Վենետիկ, 1941, Յունիս 5:

(62) «L'Osservatore Romano», 1942, *l'anno* 8:

(⁶³) *Zm̄p. hq.*, 52 167:

ներուն պատկերներ մը կը բաշխուէին, կը կութիւնը, զոր եւ կ'ընդունի իրրեւ իր հնդրէ պատուհանէն որ իրեն ալ տրուի: Կոմիտաս Նահատակի պատկերն էր - կը-սէ - : Զախ ձեռքով բոնած պատկերը, իր ընկերներուն հետ կը զննէ եւ սրտէն կը բխի ընել այս աղօթքը. - Եթէ սուրբ ես՝ բը-ժըշկէ ձեռքս - . եւ կը ստանայ նոյն պա-հուն բժշկութիւնը»(25):

Արդար չեմ գտներ տրուած մեկնու-թիւնը, վասն զի՞-

ա. Վկային Երանացումը կատարուե-ցաւ 1929 Յունիս 23-ին. իսկ այդ հրաշքը կատարուած է 1923 Մայիս 13-ին, այս-ինքն 6 տարի առաջ յիշեալ Երանացուց-ման հանդէսէն: Արդ, այդ դադիթական տիկնոջ դէպքը պէտք էր որ ստիպէր օր առաջ փութացումը հրաշագործող մար-մոյն հարազատութեան՝ կանոնական վե-րաքննութեամբ եւ վաւերացմամբ մը. չէր բաւեր սոսկ «միմիթարութիւնն ունենալ արձանագրելու զործոց մէջ»(25):

Բ. Մարմոյն հարազատութիւնը անգամ մը այդպէս իր ատենին ստուգուելէ վերջ՝ կարելի պիտի ըլլար նուրիբել այդ հրաշ-գործող մարմնէն նշխար մը առ Սրբ. Քա-հանայապետ՝ Վկային Երանացման օրն իսկ, ըստ ծիսական սովորութեան, առանց սպասելու որ անպատճառ դիւաններէ նը-սրաստաւոր տեղեկագիր մը երեւան գար:

Արդ, վերոյիշեալներէն ոչ մին տեղի ու-նեցած ըլլալը ապացուցուած չէ: Ընդհա-կառակն Արհիապատիւ Նազեան Արք. առանց նկատի առնելու նախապատրաս-տական այդ շրջանին մէջ կատարուած սոյն Դէպքը՝ դեռ ատկէ մինչեւ վեց տա-րի վերջն ալ կը զրէ, թէ «Զկար մէջտեղ վաւերացեալ մասունք մը բուն իսկ մար-մոյն»(27) Սրբ. Քահանայապետին նուր-իրելու համար:

Ուստի կը պատասխանեմ.

Տէր Կոմիտաս հրաշքով մը վարձատրած է հաւատքը այդ դադիթական տիկնոջ՝ որ իրեն ալ բաշխուած պատկերին նայելով ըսեր է. «Եթէ սուրբ ես բժշկէ ձեռքս», այսինքն կ'ուղէ ըսել, որ եթէ Սուրբ է Տէր Կոմիտաս՝ կը խնդրէ անոր զերբա-կան հաւատիքը, կծկուած ձեռքին բժշ-

կութիւնը, զոր եւ կ'ընդունի իրրեւ իր հաւատքին պատուղը:

Բայց այս դէպքը կարելի չէ օգտագոր-ծել ի լուծումն մեր խնդրական հարցին: Հարկ է իրը առարկայակէս դիտել. կը-նա՛ր զօրել մեր խնդրոյն՝ եթէ լսուէր տիկնոջէ դրական կերպով եւ բացայայտ. «Եթէ իրօք քուկդ է այդ բերուած մար-մինը բժշկէ ձեռքս». ուստի այդ մեկնու-թիւնը սիալ դուռ զարկած է:

ԺԱ. — ՎԵՐՋԱԲԱՆ

Ուրեմն ուրիշ բան չի մնար եթէ ոչ. միակ լուծումն սպասել ուղղակի Երանե-մը յայտնել, թէ յիրաւի այդ «կարծե-ցեալ» մարմինը իր հարազատ մարմինն է ոչ, ինչպէս ժամանակաւ կ'արտա-յայտուէր ի չոսկմ նաեւ բարեյիշատակ մակաւոր Պոլսոյ, ի ներկայութեան նոյն պիտի ըլլալ Նորընտիր Արքեպիսկոպոսին:

Ստուգիւ եթէ կ'ուղէ Վկայն որ այնքան ի վեր իր զերեզմանը դիմողներուն՝ կընայ մասին հրաշքով մը, եթէ Աստուծոյ կամքն ման չի նշանակեր, որ նախապէս անպատ-տամունքի դնէ, որպէս զի Աստուծած ալ րով»(28): Վկայաբանութեանց մէջ չեն սուրբեր եւ սրբակենցաղ հողիներ, ուր անդամ առանց ուրիշին սպասելու՝ իրենց արտայայտուած են իրենց մարմնոյն ստուգութեան մասին: Եւ յիրաւի մեր հրաշագործ Նահատակն անտարակոյս եթէ Պեղման այդ գործողութեանց պահանէն ցուցնել զայն. զոր օր. մեր Սրբուհի Գա-յայոնութեան մասին կը կարդանք նախնէի եւ իր ընկերներու նշխարներու հետեւեալ ծանօթութիւնը՝ անոնց զերեղ-

մանի վիճակի մասին, թէ «ամենքին խո-կային եւ խորհէին վասն նշխարաց սրբոց կուսանացն՝ իցէ՛ արդեօք ի տեղին՝ թէ ոչ. քանզի աւագ խորանի ներքոյ շնուեալ մասուուն՝ որ է դիր հանդստեան նշխա-րաց սրբոցն՝ աւերեալ էր բնաւին, ոչ միայն մատրան, այլ եւ ի վերայ նորին կառուցեալ աւագ բնաւին եւ քան-կառուցեալ տեղուով իր անոյշ քունի մէջ, եր կառուցեալ արեան նշաններով. վիզն աւ հատանող սուրբին թողած վէրքի սպիները կը կրեն: Ծանօթ է Ս. Յովհաննէս Նե-նալ կափարիչ վիմաց տապանացն, իսկոյն բուժուչնոյի 1383 թուականի մարտիրո-սութիւնը Խոստվանանքի կնիքը լուծած ըլլալուն համար: Երբ անոր տապանը կը բանան Սրբացուցման առթիւ՝ չոր կը-մախք մը կ'ելլէ մէջտեղ, բացի լեզուէն՝ որ բուրովիլին թարմ եւ անարատ մնացեր է, իրը թէ կենդանի անձի մը ըլլար ան: Դարձեալ Ս. Պետարեղովին քննութիւնը կը յայտարարէ ամենավերջին քննութիւնը կրած չէր այսպէս. «Գլուխը նեխութիւն կրած չէր թուեր. ոչ ալ սովորական եւ դիակային քայլայում կար, յետ այնքան երկար ժա-մանակ հողի տակ բացուած դամբանի մէջ մնալուն: — (տէ՛ս Doct. Henry Bon: «Medicina e Religione» 1940. էջ 230-50):

Գանք մեր Եր. Կոմիտաս Նահատակի գերեզմանի Պեղման գործողութեանց. չը-կա՞ն հոն նմանօրինակ նշաններ, ընդհա-կառակն հեղինակաւոր աղբիւրը կը պատ-մէ, թէ հողը կտոր կտոր վրթելով բուժի հարուածներով «կոպիտ պեղողներու ըլլ-տութեամբ» հետը տարեր է ոսկի կտոր-ներ ու գանին ալ փոսրեր է . . . :

Ուստի ահա վերջին եղբակացութիւնս.

Այս բոլոր փաստերը, բոլոր պատմական

մանի վիճակի մասին, թէ «ամենքին խո-կային եւ խորհէին վասն նշխարաց սրբոց կուսանացն՝ իցէ՛ արդեօք ի տեղին՝ թէ ոչ. քանզի աւագ խորանի ներքոյ շնուեալ մասուուն՝ որ է դիր հանդստեան նշխա-րաց սրբոցն՝ աւերեալ էր բնաւին, ոչ մակարաւանալ մատրան, այլ եւ ի վերայ նորին կառուցեալ աւագ բնաւին եւ քան-կառուցեալ տեղուով իր անոյշ քունի մէջ, եր կառուցեալ արեան նշաններով. վիզն աւ հատանող սուրբին թողած վէրքի սպիները կը կրած չէր այսպէս. «Գլուխը նեխութիւն կրած չէր թուեր. ոչ ալ սովորական եւ դիակային քայլայում կար, յետ այնքան երկար ժա-մանակ հողի տակ բացուած դամբանի մէջ մնալուն: — (տէ՛ս Doct. Henry Bon: «Medicina e Religione» 1940. էջ 230-50):

Գանք մեր Եր. Կոմիտաս Նահատակի գերեզմանի Պեղման գործողութեանց. չը-կա՞ն հոն նմանօրինակ նշաններ, ընդհա-կառակն հեղինակաւոր աղբիւրը կը պատ-մէ, թէ հողը կտոր կտոր վրթելով բուժի հարուածներով «կոպիտ պեղողներու ըլլ-տութեամբ» հետը տարեր է ոսկի կտոր-ներ ու գանին ալ փոսրեր է . . . :

Ուստի ահա վերջին եղբակացութիւնս.

Այս բոլոր փաստերը, բոլոր պատմական հաւատականութեան ու տեղեկութիւնները միա-ցած երկարեան աւանդութեան հետ՝ ան-դամբան կը նկատեն Գերապայծառ Նա-պաւական Արքքի՝ ի նպաստ իր պաշտպա-նած թէ կը բարձրաց ապացուցներն ու մեկ-նութիւնները:

Ուստի ահա վերջին եղբակացութիւնս.

Այս բոլոր փաստերը, բոլոր պատմական հաւատականութեան ու տեղեկութիւնները միա-ցած երկարեան աւանդութեան հետ՝ ան-դամբան կը նկատեն Գերապայծառ Նա-պաւական Արքքի՝ ի նպաստ իր պաշտպա-նած թէ կը բարձրաց ապացուցներն ու մեկ-նութիւնները:

(Պ. Յ. ՏԱՅԵՑ)

Հ. Ղ. ՏԱՅԵՑ

(64) Առաք. Դարձեցիցի. «Պատմ. Հայոց», էջ 251: